

ONZICHTBARE TAALTAKEN

Een film over taal in de mbo-stage

In maart ging de film *Onzichtbare taaltaken* in première. Deze educatieve documentaire geeft voorbeelden van hoe taal onlosmakelijk verbonden is met de beroepscontext en hoe mbo-studenten hierop voorbereid kunnen worden tijdens hun opleiding. DOOR ANJA VAN KLEEF

Op de 'set' van de film *Onzichtbare taaltaken*: een apotheek

Annelies Kappers van het ROC van Amsterdam riep het in de LTM-special *Taal Centraal* al verheugd uit: de taal komt terug in het mbo. Was ie weg dan? Nou en of: wat leerlingen op het vmbo al hadden gedaan aan taalontwikkeling (Nederlands en moderne vreemde talen), dat moest voldoende zijn voor het mbo, vonden beleidsmakers. Verder was het een kwestie van een beetje beroepsgericht vocabulaire, daar had je geen dure taallessen voor nodig. Tot we overal konden horen dat het taalniveau van mbo'ers 'schrikbarend laag' was, zowel voor Nederlands als voor de mvt. Blijkbaar was er toch meer voor nodig om mbo'ers taalvaardig genoeg te maken voor het beroep van hun keuze.

Er moest iets gebeuren: in de kwalificatiedossiers werden voor Nederlands en de mvt niveaus vastgesteld;

mbo-leerlingen moeten binnenkort de vereiste niveaus in het eindexamen van hun opleiding aantonen, in de context van hun beroep (en in die van het functioneren als burger in de samenleving). Wat die niveaus precies inhouden, kan met behulp van het Europees Raamwerk nauwkeurig worden beschreven. Hoe je ze in je onderwijs daarop voorbereidt, daarvan kan de in maart uitgebrachte film *Onzichtbare taaltaken* waardevolle voorbeelden geven.

Het 'wat' is nu duidelijk, maar het 'hoe'?

Met de taalniveaus in de kwalificatiedossiers is een belangrijke stap gezet in het mbo: er moet weer serieus aan taalontwikkeling gewerkt worden. Dat is helder, maar het geeft geen antwoord op de vraag die daarop

volgt: wat betekent dat voor de inhoud van het talenonderwijs? Dat is de vraag voor beleidsmakers en docenten in het mbo: hoe krijgen we de leerlingen zover dat ze in hun eindexamen op een of andere manier kunnen aantonen dat ze de voor dat beroep vereiste taalniveaus beheersen? Beheersing van grammatica en vocabulaire zijn essentieel, dat staat vast, maar daarmee ben je er niet als je de specifieke taaltaken in je beroep wilt kunnen uitvoeren.

Een voorbeeld. Vraag je de bedrijfsleider van een garage wat een goede stagiair moet kunnen, dan denkt hij aan factoren als initiatief tonen, kunnen uitleggen wat je aan het doen bent, goed contact hebben en goed samen kunnen werken met collega's, leidinggevend en klanten. Die bedrijfsleider zal deze taken niet meteen

als taaltaken herkennen; ze betreffen de algemene competenties die in dat specifieke beroep worden gevraagd. Maar bij nadere beschouwing blijkt het wel degelijk voor een groot deel om taaltaken te gaan. Uitleggen, contact hebben, samenwerken, al die vaardigheden worden pas concreet via het middel van de taal.

Met andere woorden: het beroep zit vol taaltaken, maar ze zijn voor velen als zodanig onzichtbaar.

Als taaltaken voor docenten onzichtbaar zijn, kunnen ze hun leerlingen niet helpen zich erop voor te bereiden.

Taaltaken opsporen en onderwijs maken

De onzichtbare taaltaken in het beroep – wie daar als taaldocent in het mbo de vinger op weet te leggen, ziet

Wie meer taal ontwikkelt, heeft meer kansen. De film *Onzichtbare taaltaken* maakt zichtbaar dat met de getoonde aanpak ook de leerlingen zelf van die boodschap doordrongen raken

Beelden uit *Onzichtbare taaltaken* van de filmer Maarten van der Burg

Incheckgesprek in een hotel

SITUATIE Gast heeft door zijn secretaresse een kamer in een hotel laten reserveren. Hij wil inchecken, maar er blijkt geen reservering in het computersysteem van het hotel te vinden te zijn.

Ingrediënten van de taalkaak van de frontofficemedewerker:

- begroeten van de gast;
- om geduld vragen zodat hij een en ander kan uitzoeken;
- excuses aanbieden voor het feit dat er iets misgegaan is;
- zeggen dat hij zal kijken of er nog een kamer beschikbaar is;
- de gebruikelijke talige incheckprocedure:
  - vragen wat voor kamer de gast wil;
  - informatie geven over kamers, ontbijt en dergelijke;
  - vragen naar identiteitsbewijs;
  - vragen om formulieren in te vullen en te ondertekenen;
  - sleutel overhandigen;
  - hulp aanbieden in verband met bagage;
  - een prettig verblijf wensen en afscheid nemen.

Voorbeeld van een taalkaak

zijn werkterrein (en dat van de leerling) voor zich uitgespreid – zijn de taken waarop leerlingen moeten worden voorbereid, daar moet je ‘onderwijs van maken’. Dat was de overtuiging van Annelies Kappers en Christa Beckers, de taalbeleidsmakers van het ROC van Amsterdam (ROCvA), die als de Firma Taal onder andere verantwoordelijk zijn voor de professionalisering van docenten Nederlands en mvt op het ROCvA. Zij zien als belangrijke ontwikkelpunten voor taaldocenten:

- Taaldocenten weten wat het beroep vraagt van de taalvaardigheid.
- Ze hebben inzicht in het vereiste niveau van die taalvaardigheid in termen van het ERK.
- Op basis hiervan hebben zij een visie op het ontwikkelen van onderwijs.

Om taaldocenten te begeleiden in dit proces naar ‘onderwijs maken’ van taaltaken heeft de Firma Taal in samenwerking met Maarten van der Burg van Script Factory een educatieve documentaire gemaakt, bedoeld voor scholingen en het op gang brengen van discussie: de film *Onzichtbare taaltaken*.

Onzichtbare taaltaken

Op 4 maart ging in Felix Merites in Amsterdam de film *Onzichtbare taaltaken* in première. ‘Tout’ talengerelateerd Nederland was erbij, want het was iedereen duidelijk dat het hier een belangrijke stap in het talenonderwijs

betrof, een stap in de richting van ‘concreet’ en ‘praktisch’.

Stadsdeelvoorzitter Achmed Marcouch was gastspreker – een goede keus, want wie weet beter dan hij dat verschillende beroepen verschillende taalvaardigheden vragen? De man die na een opleiding tot timmerman een carrière als ziekenverzorger, fabrieksarbeider en politiemans doorliep, zag in dat de woorden voor ‘hamer’ en ‘zaag’ belangrijk zijn, maar belangrijker is het te weten hoe je solliciteert en hoe je communiceert met je collega’s. Het belangrijkste van alles vindt hij overigens: laat ze proeven van de taal, ook met poëzie en literatuur.

In de forumdiscussie werd het nog eens bevestigd: het gaat er niet alleen om dat de d’s en de t’s nu eenmaal moeten kloppen, maar ook om het feit dat taalontwikkeling in je vak je een positie geeft; wie meer taal ontwikkelt, heeft meer kansen. De film maakt zichtbaar dat met de getoonde aanpak ook de leerlingen zelf van die boodschap doordrongen raken.

De aanwezigen zagen in de film de drie genoemde ontwikkelpunten voor docenten belicht in verschillende beroepssituaties: in een apotheek, een garage, bij Vluchtelingenwerk en in een hotel. Telkens wordt hetzelfde stramien gevolgd: eerst een scène in de praktijk, met een leerling aan het werk of een leidinggevende die vertelt wat er van stagiairs wordt verwacht.

Vervolgens een beeld van docenten (taal- en vakdocenten) die de taalkaak analyseren: wat moet de stagiair precies doen en kunnen? Wat is daar moeilijk aan? In een derde fase bereiden docenten een les voor op basis van de beroepssituatie, bijvoorbeeld met gebruik van het Raamwerk Nederlands of MVT om te bepalen wat het taalniveau vraagt. Ten slotte bekijken leerlingen de beroepssituatie; ze ontwikkelen met elkaar criteria waar een goede uitvoering aan moet voldoen, doen rollenspelen en geven elkaar feedback aan de hand van de criteria.

Verrassende uitkomsten

Een leerling is in de film tijdens een stage in een apotheek achter de balie aan het werk. Ze helpt een klant die de morning-afterpil vraagt. Daarbij wordt verrassend veel van haar taalvaardigheid gevraagd. Ze moet een gesprek voeren volgens het protocol, informatie opzoeken in verschillende bronnen en die zorgvuldig lezen, op een acceptabele manier intieme vragen stellen, doelen klantgerichte informatie geven, waarbij ‘vaktaal’ in ‘gewone taal’ wordt omgezet en ten slotte checken of ze begrepen is. In het kwalificatiedossier van bijna elk beroep staat dat de mbo-leerling empathie moet kunnen tonen. Pas uit zorgvuldige analyse van een scène als de bovenstaande valt op te maken wat dat eigenlijk inhoudt en welke taalvaardigheid daarvoor vereist is.

Een juridisch dienstverlener op stage bij Vluchtelingenwerk moet in het Engels een juridisch begrip kunnen uitleggen, vertellen wat de implicaties zijn, een gesprek goed kunnen structureren, met uitspraakvarianten om kunnen gaan, interculturele competenties gebruiken. Verrassend blijkt in de film dat ze niet het Engelse woord voor uitkering, sociale dienst, sofinummer of aansprakelijkheidsverzekering hoeft te weten. Het Nederlandse woord is hier functioneler. Wat ze wel moet kunnen, is uitleggen wat die begrippen betekenen: wat de voordelen ervan zijn en wat de consequenties kunnen zijn als je ze niet hebt.

De leerling-automonteur en de horecastagiaire ondervinden in de film dat ze tekortschieten in hun beroepscompetenties. Dankzij de begeleiding door hun taaldocent komen ze er ook achter dat dat samenhangt met een tekort aan taalvaardigheid: beroepsvaardigheden en taalvaardigheden vormen één geheel en zijn van elkaar afhankelijk. Vanwege de direct aanwijsbare noodzaak is hun gauw duidelijk wat ze nog moeten en kunnen leren en zijn ze bijzonder gemotiveerd om dat te doen.

Niet alleen voor taaldocenten

Bij de analyses van de beroepssituaties in de film spelen ook niet-taaldocenten een rol. Zij weten het beste wat er van de stagiair verwacht wordt. Aan de andere kant is er bij hen een groeiend taalbewustzijn te zien – ze hadden zich niet gerealiseerd dat zoveel van de beroepsvaardigheid met taalvaardigheid samenhangt. De Firma Taal gaat er dan ook van uit dat taalonderwijs voor een deel ook op het bordje van de vakdocent thuisheeft. Die hoeft geen taaldocent te worden, maar kan wel leren signaleren dat een leerling tekortschiet in taalvaardigheid en hem nuttige feedback geven.

Behalve op taaldocenten en niet-taaldocenten is de film gericht op management – ook beleidsmakers zijn zich lang niet altijd bewust van de onderlinge afhankelijkheid van beroepsvaardigheden en taalvaardigheden, terwijl zij het zijn die het praktijkgerichte onderwijs zullen moeten faciliteren.

Als lid van de redactiecommissie heb ik van dichtbij kunnen meemaken hoe zorgvuldig er is nagedacht over het te gebruiken materiaal en hoe deskundig Maarten van der Burg van de 33 uur geschoten materiaal een aantrekkelijk, informatief en soms hilarisch halfuur heeft weten te snijden.

Het overgebleven materiaal gaat niet helemaal verloren: op een aparte website zal extra scholingsmateriaal worden gepubliceerd voor taaldocenten (bewustwor-

Foto: Piet Hermans

ding van onzichtbare taaltaken, herkennen en beoordelen van taalniveaus) en niet-taaldocenten (taalactiverende didactiek, kennis van taalvaardigheidseisen in het beroep). Voor de toekomst wordt gedacht aan uitgebreider scholingsmateriaal (opdrachten bij filmfragmenten), dat digitaal beschikbaar zal zijn, ook voor andere roc's. ■

In afwachting van begeleidend materiaal bij de film zelf, dat in ontwikkeling is, is de film *Onzichtbare taaltaken* voorlopig alleen verkrijgbaar in combinatie met een scholing voor docenten en/of managers. Daaraan zijn kosten verbonden. Voor meer informatie kunt u een e-mail sturen naar <ott@rocva.nl> of kijken op <http://ott.scriptfactory.nl>.

De film *Onzichtbare taaltaken* is gesponsord door het ROC van Amsterdam. Daarnaast is er financieel bijgedragen door de Hogeschool Utrecht en het OCW-project Aanvalsplan Laaggeletterdheid. CINOP heeft als uitvoerder van het aanvalsplan zitting gehad in de redactiecommissie van de film. Christel Kuijpers was CINOP-lid voor Nederlands, Anja van Kleef voor de moderne vreemde talen.

praktijk

DE ONDRAAGLIJKE LICHTHEID VAN GRAMMATICAFOUTEN

Fouten zijn vreselijk, en fouten zijn leuk. De rechtgeaarde schoolmeester heeft daar tegenstrijdige gevoelens over. Fouten blijven maar komen, en daar kun je heel moe van worden. Maar tegelijk moet je en wil je er wat tegen doen. Daar word je tenslotte voor betaald. En misschien wil je je leerlingen nog iets leren ook.

Je denkt alle fouten wel eens gehoord te hebben, maar leerlingen weten je steeds weer te verrassen met nieuwe, onnavolgbare vondsten. Dat geeft jou aan dit beroep. De sport is om in de eindeloze variatie systeem te ontdekken. De eerste stap is fouten signaleren. De tweede is verzamelen en sorteren. Ten slotte moet je een remedie bedenken. Daarvoor moet je een theorie hebben over de oorzaak van de fout.

De meest voorkomende theorie van leraren is dat de leerling de regel vergeten is en/of niet goed toegepast heeft. Maar een goede vraag is ook: is het weer de leerling die niet deugt, of is het misschien mijn regel?

Neem de regel voor de markering van het lijdend voorwerp. Er zijn nog veel leraren Duits, en dus ook leergangen, die daarbij meteen denken aan voorbeelden als *'Ich sehe den Mann'* en die die beschouwen als elementaire Duitse grammatica, waarin de leerlingen in het eerste leerjaar Duits ingewijd moeten worden. Wie ervaring heeft met (ver) gevorderde Duitsleerders, zoals studenten en afgestudeerden Duits, weet dat met deze als 'elementair' beschouwde structuur ook nog op gediplomeerd niveau bepaalde hardnekkige fouten gemaakt worden. Daaruit kan afgeleid

worden dat deze leerders in hun grenzeloze eigenwijsheid andere regels toepassen dan ze geleerd hebben – en dan ze zelf onderwijzen.

Ik put uit mijn foutencollectie (allemaal geschreven taal) en begin met het meest voorkomende type: de lijdend-voorwerpmarkering wordt 'vergeten', er staat een onderwerpvorm. Dat kun je alleen zien bij mannelijke zelfstandige naamwoorden. In bepaalde contexten of zinsconstructies blijft de fout in mijn waarneming langer, dus op hogere taalvaardigheidsniveaus, voorkomen dan in andere.

Een van die constructies zijn zinnen die beginnen met het lijdend voorwerp. Dat gebeurt in vraagzinnen zoals *'Welcher Beruf hat die Hauptperson?'* en *'Welcher Unterschied kannst du zwischen den Texten bei A und den Texten bei B feststellen?'*. Maar ook in stellende zinnen kan het lijdend voorwerp voorop staan: *'So ein spannender Film habe ich lange nicht gesehen'* of *'Ein sehr wichtiger Aspekt des Literaturunterrichts finde ich die Leserreaktion und die Leseerfahrung'*.

Mijn achterliggende theorie is dat veel leerders in een bepaalde fase van taalontwikkeling intuïtief uitgaan van een SVO-zinsmodel (*Subject – Verb – Object*), waarvan het zinslement op plaats drie een lijdendvoorwerpmarkering moet krijgen. In zinnen die van dat model afwijken, treden fouten vaker of langer op. Andere factoren kunnen ook meespelen.

Tot de zinspatronen die afwijken van het standaard-SVO-model, behoren ook die zonder onderwerp. Neem zinnen in de gebiedende wijs, zo typisch voor leraarentaal: *'Lest der ganze Satz mal wieder'*,

'Erkläre der Titel', *'Schreibe dieser Satz nochmal (...)'*, *'Verwende der Positiv/Komparativ, oder der Superlativ'*.

Ook infinitiefgroepen zonder onderwerp zijn kennelijk tricky, zoals in woordenlijsten: *'der Motor ankurbeln'*, *'der Ball abgeben'*. Maar zulke infinitiefgroepen kunnen ook onderdeel van zinnen zijn: *'(...) es ist ziemlich reell, dass die Schüler später mal korrespondieren mit Freunden im Ausland (jedenfalls wirklicher als ein Aufsatz schreiben)'*, *'Also ein guter Grund um ein Brief als Testform zu wählen'*, *'Jetzt muss es für euch möglich sein, dieser Text global zu verstehen'*, *'Das Wort nicht wissen (oder keine Beschreibung geben können) ist schlimmer als mal ein (störender) grammatischer Fehler machen'*.

In het voorbeeld met *'dieser Text global zu verstehen'* had de student nota bene eerst correct *'diesen Text'* staan. Ik heb hem of haar indertijd niet naar de beweegreden voor de *Verschlechtsbesserung* gevraagd. Wel zei de auteur van het voorbeeld met *'ein (störender) grammatischer Fehler'* desgevraagd dat hij misleid was door een praktische regel die ik zelf gegeven had: *er ist er*, ter vermindering van fouten van het type *Er ist keinen guten Lehrer*.

Hier werd de verantwoordelijke schoolmeester gegrepen door vertwijfeling. Toch weer een didactische blunder. Hij is zelf *keinen guten Lehrer!* Doe je zo je best, en dan stuur je de brave student regelrecht de fout in. Maar diezelfde student had de troost al vervat in zijn foute zin: er zijn ergere dingen dan *'mal ein (störender) grammatischer Fehler machen'*. De schoolmeester gaat dapper door met zijn foutenanalyse. EK ■